

УДК 821.161.2
ББК 83.3. (4 Укр)

ЧАСОПРОСТОРОВА СТРУКТУРА ДРАМИ ГРИГОРА ЛУЖНИЦЬКОГО “СЕСТРА-ВОРОТАРКА”

Н. М. Вівчарик

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української літератури; м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-74; e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

У статті на прикладі драми “Сестра-воротарка” проаналізовано внутрішні зв’язки релігійної драматургії Григора Лужицького із містерійним жанром, зокрема з міракллями.

З’ясовано, що образ Богоматері-воротарки виступає авторською варіацією міфу перевтілення або перетворення. Увагу звернено на поєднання сакрального і профанного. Аналізується композиція, часопросторова модель твору.

***Ключові слова:** жанр, драма, містерія, композиція, поетика, сакральне, профанне.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Протягом останнього десятиліття творчість “логосівців”, зокрема Григора Лужицького, все частіше потрапляє у поле зору українських дослідників. З цього погляду незаперечну наукову цінність мають праці Стефанії Андрусів, Володимира Антофійчука, Миколи Ільницького, Леоніда Рудницького, Тараса Салиги, Степана Хороба. Нова хвиля рецепції збігається з формуванням ідеологічно-незаангажованого канону в сучасному літературознавстві.

Дослідники зауважують, що домінантними у поетиці, по суті, всіх драм Григора Лужицького є категорії історизму, релігійності і патріотизму. Письменник, як і всі члени “Логосу”, відстоював “ренесанс християнізму в Європі” [5, с. 815]. Його вважають ініціатором християнської драми в часи так званого застою, коли найслабшою ланкою української літератури була драматургія. Релігійність Григора Лужицького виявляється в мірі художнього наповнення твору як на змістовому, так і на міфотворчому рівнях. Його п’єси тісно переплітаються з містерійним жанром і потребують детального вивчення, що й зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Нашою **метою** є на прикладі драми “Сестра-воротарка” дослідити часопросторові моделі релігійної драматургії Григора Лужицького. Із поставленої мети випливає ряд **завдань**: проілюструвати своєрідність художнього мислення письменника; проаналізувати жанрові, сюжетно-композиційні особливості драми “Сестра-воротарка”, її зв’язок із місте-

рійним жанром, зокрема міракліями. Для досягнення мети послуговуємося історико-функціональним (розглядається динаміка сприйняття творчості письменника, сукупність критичних реценцій), психоаналітичним (роль свідомого та підсвідомого у характерах персонажів, функціонування образів-архетипів), частково біографічним (зв'язок твору з біографією письменника), герменевтичний (інтерпретація текстів) науковими методами.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Українська релігійна драма початку ХХ століття “несла в собі давні традиції християнськості нашого письменства, здебільшого розвивалася через модифікацію жанрів, образів, сюжетів у світській драматургії...” [20, с. 67]. Уже саме звернення на початку ХХ століття й у міжвоєнний період до старої української драми, зокрема шкільної, за твердженням Григора Лужницького, передбачало відродження релігійної п’єси. Степан Хороб зауважує, що драми-містерії чи їх жанрові модифікації “відроджувалися ледь не в усіх західноєвропейських літературах” [20, с. 80]. Григорій Лужницький прагнув таким чином осучаснити українську драматургію, театр, надати їм модерного блиску, зберігши при цьому “традиційний українсько-християнський етос і здоровий український патріотизм” [14, с. 4].

Леонід Рудницький поділяє драматургію цього чільного “логосівця” на три категорії: історико-релігійні, побутово-психологічні п’єси, музичні комедії [14, с. 6]. Такий поділ є досить умовним, оскільки згідно з ним до першої категорії віднесено різноаспектні твори. Окремі з них є своєрідною інтерпретацією біблійних сюжетів, наприклад драма “Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа”. Уже сама назва п’єси вказує, що страсті, смерть і воскресіння Сина Божого є композиційними центрами твору. Навколо них відбувається нанизання інших євангельських епізодів. У деяких творах, крім традиційного для релігійної драматургії конфлікту між Богом і дияволом, відбувається зіткнення двох реальних історичних сил, що усвідомлюються як втілення добра і зла. Прикладом служать п’єси “Посол до Бога”, “Ой зійшла зоря над Почаєвом”. Підґрунтям цих творів є християнський міф та реальні історичні події. Дещо відрізняється від творів цієї групи драма Григора Лужницького “Сестра-воротарка”. Сюжет твору є своєрідною художньо-стильовою обробкою середньовічної легенди, пов’язаної з образом Матері Божої. В його основі чудо сотворене Богоматір’ю, що дає підстави характеризувати цю п’єсу як міраклі. Літературні варіанти християнських колізій, на думку Володимира Антофійчука та Анатолія Нямцу, часто продовжують канонічні тексти, ускладнюють їх план соціально-історичними та предметно-побутовими реаліями, доповнюють морально-психологічними мотивуваннями вчинки персонажів, осучаснюють стародавні події, залучають їх до контексту духовних пошуків сприймаючої культурно-історичної епохи [див.: 2, с. 11].

П'еса Григора Лужицького "Сестра-воротарка" доволі органічно поєднує реальне та містичне. Письменник, абстрагуючись від чисто зовнішньої дії, намагається зобразити внутрішньо-мотиваційні чинники подій. При цьому середньовічна християнська легенда адаптована автором до умов сучасності: сестра-воротарка, засумнівавшись, самовільно покидає монастир, протягом трьох років її обов'язки виконує Матір Божа. Вона оберігає від лихого слави монастир і сироту. Відтак з'являється загадка пов'язана з ідентифікацією героїв. Мотив навернення розроблявся й іншими "логосівцями", зокрема спробував поєднати соціально-побутове та релігійне начала Василь Мельник-Лімниченко (драма "Убите щастя"). Біблійний мотив повернення блудного сина до родинного лона дещо розширюється (повернення відбувається не тільки у сім'ю, а й громаду, віру). У Григора Лужицького в ролі блудного сина виступає сестра-воротарка (біблійне "Отче, я прогрішився проти неба й проти тебе! Я недостойний більше зватися твоїм сином" [Лука 15:11-32]). Водночас Григор Лужицький вдається до фольклорних традицій. В українській культурі постать Богоматері ближча до людей, аніж особа Бога: вона, будучи опікункою сиріт та бідних, першою приходять на допомогу, за її посередництвом можна отримати прощення, зцілення. Критики зауважували, що середньовічний мотив набув "українського обличчя" і завдяки образу "галицького священика". Він готовий зрозуміти і підтримати Марію навіть тоді, коли розгнівані парафіяни (вони асоціюються з натовпом) вимагають її вигнання. Цей образ просякнутий "тією релігійністю, яка ласкава і всепрощаюча" [12, с. 491]:

Парох: ...Де ж би тобі Пречиста не простила, коли Вона бачила й бачить твою муку, твої думки, твоє життя! Господи ти мій! Та вона вже давно тобі простила й уже давно тобі підготувала таку радість, про яку ти навіть і не мрієш... Господь про найменших хробачків і пташенят пам'ятає, а де ж би Він у своєму безмежному милосердю про нас забув! Не журися, дитино, усе буде добре... [8, с. 222].

Михайло Возняк підмітив, що "стикаючись з улюбленими мотивами народної поезії, містерії давали часто місце уособленню абстрактних основ поруч із оживленими людськими типами; в таких містеріях проводилася якась дидактична думка в діяннях видуманих осіб, що алегорично являли собою чесноти: віру, надію, любов, милосердя тощо або гріхи: гордість, заздрість, скупість і інші..." [3, с. 153].

Богоматір у ролі воротарки в однойменній п'есі Григора Лужицького – авторська варіація міфу оживлення або "перевтілення". Водночас активізується дискурс імені: Марія-воротарка і Матір Божа, яка виконує її функції тоді, коли дівчина намагається віднайти сенс життя. На це вказують її пошуки-сумніви (монастир/світське життя). Вони стають елементами випробувального процесу, який асоціюються з пошуками біблійної Марії-Магдалини (гріх, осудження людей, прощення Бога). Анатолій Нямцу відзначає, що "євангельський "світ жінок" густо заселений обра-

зами грішниць, які під впливом Ісуса Христа [в цьому творі за посередництва Богородиці. – *Н. В.*] поривають зі своїм минулим і отримують інше життя” [10, с. 109]. Через дисгармонію уявного (шире і вічне кохання Степана) і дійсного (лицемірність), зовнішнього (монаший одяг) і внутрішнього (сумніви) сестра-воротарка відчуває дискомфорт, стає мовчазною. Свідченням цьому служать монологи-звернення і монологи-усамітнення. Марія почувается самотньою поряд з коханим, його друзями. Часто її апеляції не вимагають мовленнєвого відгуку. Вони висловлені наодинці або в психологічній ізоляції від оточуючих. За Юрієм Лоцманом, це “автокомунікація”, в основі якої лежать стосунки “Я-Я” [7, с. 89].

Внутрішнє роздвоєння (у християнському трактуванні – спокуса) стало поштовхом до пошуків справжнього “я” сестри Марії/дівчини Марії. Відбувається побудова часовопросторової моделі, в центр якої поставлено Марію і престол, що фокусує всі інші просторові і непросторові детермінанти. Внутрішнє роздвоєння дівчини спричинилось до ритуальних випробувань (сумніви, дорога покаяння). Мотив блукань композиційно відбитий в чотирьох діях-картинах. Вони пов’язані з основними елементами міфо-релігійного простору. Відбувається його членування на напрямки і зони: основні його параметри задаються розміщенням найбільш сакральних об’єктів, які формують “силові поля” (віддаль між храмами, священними місцями) [див.: 18, с. 242]. Це проявляється в розвитку сюжету (наближення або віддалення героїв від сакруму).

У центрі уваги Григора Лужицького як драматурга опиняється амбівалентна особистість, у якій бореться духовне й матеріальне. Конфлікт твору пов’язаний з альтернативою вибору, сумнівами, “хитаннями”. Чітко виокремлюються два світи: духовний (небесний), пов’язаний зі святістю, і матеріальний (земний), який є недосконалим, гріховним. А монастир стає своєрідною межею між ними. Представники міфологічної критики вважають, що ідея святості була притаманна людині завжди, і тому “вічною темою” в художній творчості є розповідь про духовне падіння і подальше моральне відродження [див.: 17, с. 232]. Письменник зосереджується не так на зовнішніх, як на внутрішніх подіях. На це вказує пролог, який складається з авторських ремарок. Навіть коли герої ще “німі”, відбувається повноцінна дія: за них говорять зовнішність, інтер’єр. Вчинки дійових осіб зумовлені внутрішніми мотивами (переконаннями, ідеалами). Герої Григора Лужицького намагаються між емоціями, комплексами і моральними нормами знайти самих себе. На це вказують текстові деталі п’єси, специфічна побудова діалогів. Марія “мертвіє”, коли чує голос монастирського дзвону. У читача виникає риторичне запитання: “За ким б’є дзвін?” Цікавим композиційним елементом є одночасне, паралельне зображення подій у різних приміщеннях. Цей прийом створює можливість опосередкованого “споглядання дійсності”, що дозволяє викрити фальшивість, лицемірність світу, людей,

зовнішній і внутрішній світ яких часто різняться. Прикладом слугують Труцький, Степан, Зіна, адвокат, Червань. Їхні інтриги, корисливість протиставляються ідеалістичним уявленням дівчини-сироти, яка прагне до самореалізації. Їй важко зробити вибір між монастирем і сім'єю, вічним і буденним:

Марія: ...Я дуже хочу бути жінкою, я дуже хочу бути матір'ю, але я хочу жити в сонці, хочу жити в довір'ї, хочу боронити мого чоловіка й моїх дітей від всього злого... І хотіла б усім-усім робити добро! [8, с. 216].

Справжнє ество дівчини зрозумів тільки огородник-каліка, який колись був хорунжим. Цей трагічний образ викликає історичні ремінісценції: часи визвольних змагань відійшли в минуле, залишились їх відгомони – каліки. Письменник вдається до алюзії і таким чином виявляє примарність пошуку щастя у боротьбі за національні ідеї:

Огородник: *(вертається, бере мітку та смітярку і старається стати струнко)*. Дозвольте представитися: посмітюх [8, с. 221].

Образ огородника – трагічний як в історичному, так і в особистому плані. Він набуває статусу безпритульного: відсутність власного дому, простір втраченої батьківщини. Побудова держави порівнюється зі спорудженням житла – як матеріального, так і духовного. Стефанія Андрусів зауважує, що "втратити дім для українця – втратити себе, свою самість, що можливе лише на своєму місці – у своєму Домі" [1, с. 98]. Цей символічний простір постійно породжує тугу за власною ідентичністю. Рідним домом для сестри-воротарки виступає монастир. Поза ним вона проходять різні непередбачувані випробування. Новий, невідомий простір, до якого так прагнула дівчина, викликає почуття страху та непевності. При переході до нього Марія втрачає опору у вигляді старого простору з його якостями, її огортає жах, який пов'язаний з відчуттям дисгармонійності світу.

Дорога випробувань і покаяння наближає, а точніше повертає, головну героїню драми до священного простору – монастиря, в основі якого – вівтар, а також Богоматір у ролі сестри-воротарки. Простір сакралізується разом з рухом до центру (типова схема: країна – місто – його центр – храм – вівтар – жертва, через яку оновлюється світ [див.: 18, с. 256]). Ритуальне очищення відбувається біля вівтаря. Він стає відправним і кінцевим пунктом священного кола-випробування. Початок і кінець шляху сестри-воротарки співпадають. Вони співвідносні з місцем, де перехрещується небесне та земне (монастир). Тут відбувається переродження, поява нової якості життя, ініціація, яку здійснює Матір Божа. Місце сестри-воротарки, що його тимчасово займала Діва Марія, знову посідає дівчина з таким же ім'ям (таким чином витворюється дискурс імені). Наслідком ініціації є навернення, "відновлення". Елементи випробувального ряду (поневірвання) передують "отверзанню очей і вуст".

Адже головний результат посвятницької містерії – “повне переорієнтування душі її учасника” [16, с. 73].

Повернувшись до монастиря, сестра-воротарка потрапляє в “дім”, який рятує від небезпек, бо освячений божественною силою. У такий спосіб відбулася апробація простору. Доступним стає центр з вищими сакральними цінностями, відтак міняється статус героя (той, хто подолав шлях, набуває вищого статусу).

У традиційному сюжетно-образному матеріалі, пов’язаному зі спасінням Богоматері, Григором Лужницьким актуалізовано дослідження екзистенційних станів особистості та соціуму шляхом художнього осмислення опозицій особистість/натовп, життя/смерть, добро/зло. Сприйняття “обробок традиційних структур передбачає певний рівень художньо-естетичної підготовки реципієнта, знання використовуваного автором фольклорно-міфологічного і літературного матеріалу. Інакше кажучи, такі твори ніби вимагають “подолання матеріалу” (за Михайлом Бахтіним), бо їх сюжетно-композиційна і проблемно-тематична побудова засновані, як правило, на складному асоціативно-символічному зближенні”, – зауважує Анатолій Нямцу [9, с. 417-418].

У релігійних драмах Григора Лужницького існують два світи: світ реальний (земний) і світ духовний (нематеріальний). Вони творять опозиції, відображенням яких стають дійові особи, що репрезентують ці начала. У п’єсах “логосівця” панує ідея оновлення, релятивації світу. Його твори засновані на християнській традиції, є “своєрідним опертям у пошуку сутнісного, у втіленні фундаментальних засад буття і свідомості людини” [11, с. 221]. Герої шукають гармонії між внутрішнім та зовнішнім світом, однак часто відчувають онтологічну самотність. Мірча Еліаде зауважував, що “людина релігійна завжди намагається жити в святім *Universum*, і... в результаті цього всі її переживання є цілком іншими, ніж переживання людини, позбавленої релігійного почуття, яка живе у десакралізованому світі”, таким чином “святість і світськість творять два способи буття в світі, дві різні екзистенційні ситуації” [6, с. 9-10]. Слово “Бог” у драматургії письменника вживається з різними метафоричними значеннями – як втілення чогось всесильного, всезнаючого, всемилостивого.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Релігійна драматургія Григора Лужницького відображала приписи католицької етики: піднесення і вивищення християнського ідеалу, “а в такий спосіб і очищення (своєрідний катарсис) людської душі, благодотворне повчання, а згодом утвердження християнського світогляду засобами образно-художньої системи” [20, с. 106]. Водночас можна припускати, що написання містерій стало реалізацією настанов автора на оновлення театру. Використання цих жанрових схем відповідає позиції християнськості в загальній системі ідейно-естетичної свідомості Григора Лужницького. Асоціативні нарізання приводять до “свого” розуміння тексту кожним

читачем, водночас існує “спільне” для всіх реципієнтів, бо в основі творів – загальноприйняті моральні норми. У релігійній драматургії Григора Лужницького відбито орієнтири, які виконують не тільки християнську спрямовуючу функцію, а й набувають у контексті того часу національно-історичного спрямування. І хоча нині подібні твори не в усьому відповідають читацьким і глядацьким запитам та інтересам, заслуга Григора Лужницького як творця української релігійної драматургії початку ХХ століття полягає у тому, що такого типу п’єси стали поштовхом до подолання “сакрального табу”, яке не допускало сценічних образів Ісуса, Богородиці, святих. Прояви новаторства простежуються і прозових творах письменника, творчий доробок якого потребує детального вивчення.

Література

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.: Монографія / С. Андрусів. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, Тернопіль: Джура, 2000. – 340 с.
2. Антофійчук В. Євангельські мотиви в українській літературі кінця ХІХ-ХХ ст. / В. Антофійчук, А. Нямцу. – Чернівці: Рута, 1996. – 208 с.
3. Возняк М. Історія української літератури. У двох книгах. Вид. друге, випр. / М.Возняк. – Львів: Світ, 1994. – К.2. – 560 с.
4. Гром’як Л. Особливості християнської поезії в Західній Україні 20–40-х років ХХ століття: мотиви, жанри, поетика. Львівська група письменників “Логос” / Л. Гром’як. – Дис. канд. філолог. наук. – Тернопіль: Тернопільський державний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2000. – 190 с.
5. Гром’як Л. Отець Василь Мельник – письменник Василь Лімниченко / За заг. ред. проф. Р. Гром’яка; Упор. і післямова Л. Гром’як // Мельник В. (Василь Лімниченко): Релігія і життя (поезія, проза, драма, публіцистика, релігійні статті). – Тернопіль: ОП ТВПК “Збруч”, 1999. – С. 783-819.
6. Eliade M. Sacrum i profanum / M. Eliade. – Warszawa: Wydawnictwo KR, 1996. – 209 s.
7. Лотман Ю. Избранные статьи: В 3-х т. / Ю. Лотман. – Таллин: Александра, 1999. – Т.1. – 540 с.
8. Лужницький Г. Посол до Бога / Г. Лужницький. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – 248 с.
9. Нямцу А. До проблеми функціонування традиційних сюжетів у літературі ХХ ст. (теоретичні аспекти) / А. Нямцу // Варшавські українознавчі записки. – Варшава: Видавництво оо. Василян. – 2001. – №11/12. – С. 415-422.
10. Нямцу А. Новый завет и мировая литература / А. Нямцу. – Черновцы: Изд. ЧГУ, 1993. – 243 с.
11. Поліщук Я. Міфологічні горизонти українського модернізму: Літературознавчі студії / Я. Поліщук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 294 с.

12. От. Нова п'еса Г.Лужницького // Наш театр. Книга діячів українського театрального мистецтва: 1915-1975. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; 1975-1991. – Т.1. – С. 491-492.
13. Рудницький Л. Драматургія Григора Лужницького / Л. Рудницький // Записки НТШ: Праці філологічної секції. – Львів, 1992. – Т.СХХІV. – С. 185-209.
14. Рудницький Л. Драматургія Григора Лужницького / Л. Рудницький // Лужницький Г. Посол до Бога. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – С. 3-40.
15. Салига Т. Григор Лужницький і літературна група “Логос” / Т. Салига // Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері. – Львів: Світ, 1994. – С. 69-78.
16. Сапронов П. Культурологія: Курс лекцій по теорії і історії культури / П. Сапронов – Спб: СОЮЗ, 1998. – 560 с.
17. Современное зарубежное литературоведение: Страны западной Европы и США. – М.: INTRADA, 1999. – 320 с.
18. Топоров В. Пространство и текст / В. Топоров // Текст: семантика и структура. – М.: Мысль, 1983. – С. 227-284.
19. Хороб С. Українська драматургія: крізь виміри часу / С.Хороб. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 200 с.
20. Хороб С. Українська релігійна драма кінця ХІХ – початку ХХ століття: проблематика, жанрово-стильова своєрідність / С.Хороб. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 143 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 18.12.2014 р.

*Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Хоробом С.І.,
акад. НАН України, професором Рудницьким Л.І. (США, Філадельфія)*

TIME-SCOPE STRUCTURE OF DRAMA OF HRYHIR LUZHNYCKIY “SISTER-PORTRESS”

N. M. Vivcharyk

*PreCarpathians National University by Vasyl Stefanyk;
department of Ukrainian literature; 76000, Ivano-Frankivs'k,
Shevchenko str., 57; ph. +380 (342) 59-60-74; e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

In the article on the example of drama “Sestra - Vorotarka” it is analysed internal relations of religious dramaturgy of Grygir Luzhnytsky with a mystery genre, including with miracle. It is became clear, that artistic image of Bohomatir-Vorotarka comes forward author variation of myth of reincarnation or transformation. Attention appeal on combination sacral and common. Composition is analysed, time-scope model of work.

Key words: *genre, drama, mystery, composition, poetics, sacral, common.*